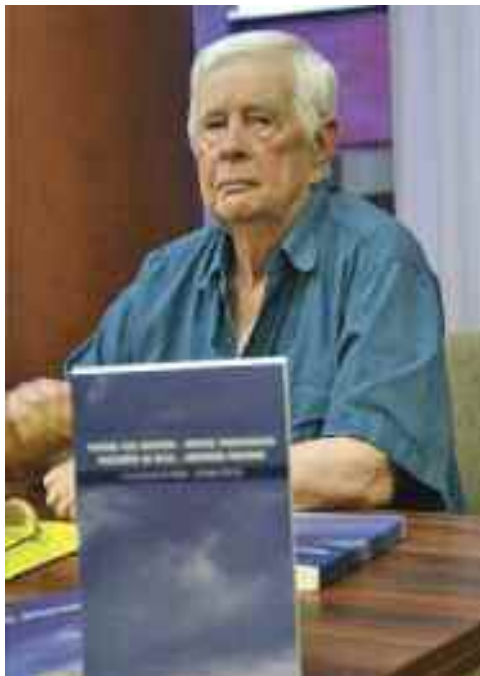
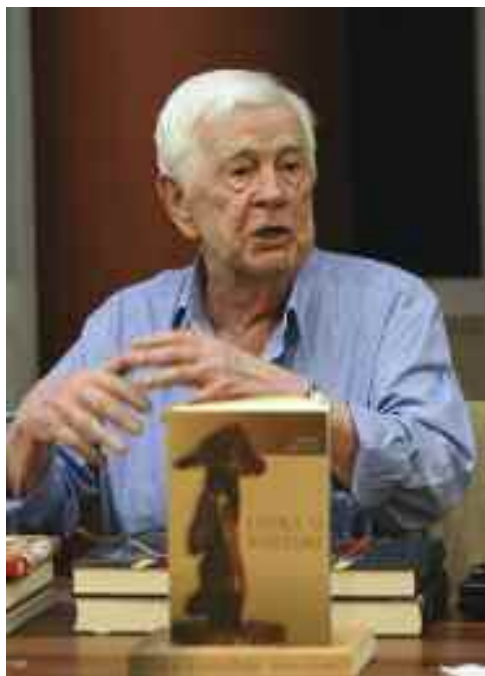

Henryk Jurkowski és Balogh Géza a pécsi Nemzetközi Felőttbábfesztiválon, 2010. Fotó: Miglinczi

Henryk Jurkowski a szabadkai bábelméleti konferenciák 2015-ben megjelent kötetének bemutatóján

Henryk Jurkowski a szabadkai 20. Nemzetközi Gyermekszínházi Fesztivál könyvbemutatóján, 2015

A bábszínház története című könyv újabb, 2015-ös kiadásának címlapja

Balogh Géza

HENRYK JURKOWSKI, AZ ÁLRUHÁS VARÁZSLÓ

Henryk Jurkowski, folyóiratunk állandó szerzője 2016. január 3-án elhunyt. Megküldött írásait 2016-os számainkban folyamatosan közöljük.

Az alábbi írás 2015 májusában hangzott el Szabadkán, a Jurkowski tiszteletére rendezett konferencián. Akkor még senki nem sejtette, hogy ez lesz az utolsó találkozásunk. Hogy a laudációból alig több mint fél év múlva nekrológ lesz. Még nincs erőm újra olvasni, átírni, a szomorú hírhez igazítani. Szeretnék úgy emlékezni rá, ahogy akkor, a beszéd elhangzása után jókedvűen, kicsit meghatottan átölelt. Ezzel a derűs köszöntővel szeretnék búcsút venni a nagyszerű tudóstól, a szívélyes baráttól. A gyász óráiban inkább megint előveszem valamelyik könyvét. Amíg olvasgatom, úgy fogom érezni, hogy most is itt van közöttünk. Nem hiszem, hogy tévedek.

• • •

A könyveit olyan helyen tartom, hogy egyetlen mozdulattal bármikor elérhessem. Itt van a hátam mögött. Bármiről írok, jó érzés, hogy közel van. Föl se kell állnom az íróasztaltól. Csak kinyújtom a kezem, és levehetem bármelyiket a polcomról. Gyakran élek ezzel a lehetőséggel. Néha akkor is, ha látszólag semmi szükség rá. Jó utánanézni, hogy mit is mondott erről vagy arról a témáról. Nemcsak azért, hogy hivatkozzak rá, hogy idézzem, vagy netán vitába szálljak vele. Hanem mert ő az origó, a kiindulópont a mi szakmánkban.

Azt hiszem, sokan vagyunk így Henryk Jurkowski életművével. Ha megnézzük a névmutatót az utóbbi évtizedekben megjelent bábos szakirodalom fontos és kevésbé fontos műveiben, az előfordulás gyakoriságát tekintve szinte kivétel nélkül ketten vezetnek a névsorban: Szergej Obrazcov és Henryk Jurkowski. Mindketten kikerülhetetlenek. Kettőjük nélkül másnyilván lenne az egész huszadik és huszonegyedik századi bábjátás. Tőlünk keletre és nyugatra, északra és délre egyaránt.

Jurkowski egy emberöltővel később született, ennek megfelelően egy emberöltővel később került be a bábok világába, mint Obrazcov. És ez így van rendjén.

A művészetek elmélete, története, esztétikája számára egy emberöltőnyi időre van szükség, hogy megfogalmazza azokat az eredményeket, amelyek a múlt században megszülettek. Obrazcov saját színházi gyakorlatából vonta le következtetéseit a bábjáték általános műfajelméletére. Jurkowski a tudományokat hívja segítségül, hogy rendszerbe foglalja mindazt, amit a mai ember számára jelent a bábjáték. 2011-ben megjelent okfejtésében, amely *Az anyag mint a szer-tartás lényegének hordozója* (Material jako wehikul treści rytualu, WUW, Varsó, 2011) talányos címet viseli, például az antropológiát. Edward Burnett Taylor két művére, az 1871-ben megjelent *Primitive Culture*-re és a tíz évvel később publikált *Antropologyra* hivatkozva építi fel rendszerét, melyben a bábszínházat és elsősorban magát a bábót mint fenomént csak szakrális kiindulópontnak tekinti, hogy biztosítsa a színház-történet újbóli megközelítéséhez szükséges, kellően széleskörű látásmódot.

Őt magát jóval hamarabb ismertem meg, mint a munkásságát. A közelebbi ismeretséget Szilágyi Dezsőnek köszönhetem, akivel még valamikor az ötvenes évek közepén kötött életre szóló barátságot. Ennek a barátságának a zálogát, azt hiszem, Rudolf Steiner jelentette. Steiner mindenkettőjük gondolkodására rendkívüli hatással volt. Jurkowskitól és Szilágyitól hallottam először az antropozófiáról, Steiner világnézettanáról, a 20. század egész szellemtörténetét befolyásoló rendszeréről, amely szerint az ember egyszerre „polgára” az érzéki, a lelki és a szellemi világnak. Zöldfülűként észrevétlenül Jurkowski és Szilágyi mellé csapódtam, és sokáig csak hallgattam hol véresen komoly eszmefuttatásait, hol gyermekien évődő élcelődéseiket. Kettőjük barátságának nemcsak azt köszönhetem, hogy Jurkowskit egyre közelebről megismerhettem, de az ő társaságában Szilágyi is megváltozott: a szigorú, szikár, eltökélt bábszínház-igazgatóból jó humorú, bölcs, jóízűen nevető, széles látókörű világmegváltóvá alakult át a szememben. Eleinte nem tudtam, hogy ez az igazi énje, a másik pedig csak felvett póz. A jó barát segítette őt is leleplezni.

Csató Kata és Henryk Jurkowski a pécsi Nemzetközi Felnőtt bábfesztivál szakmai beszélgetésén, 2010
Fotó: Bublik Róbert

Henryk Jurkowski és Virág Jenő a pécsi bábfesztivál előadásainak szünetében a Korhely Étteremben, 2010

Henryk Jurkowski és Tömörny Márta a pécsi bábfesztiválon, 2010. Fotók: Miglinczi Éva

Akkor már kezdtem sejteni, hogy Jurkowski álruhás varázsló. Vagy sámán. Akinek a jelenléte jótékonyan befolyásolja a környezetét. Ez a környezet néha az egész egyetemes bábművészet. Először csak annyit tudtam róla, hogy a lengyel Kulturális Minisztérium hivatalnoka. Mert bizony két évtizeden keresztül a hivatalnoki áruha a képzeletbeli könykvédővel nagyon ügyesen eltakarta a varázsköpenyét. Mindenkit alaposan rászedett. Pedig láthatatlan varázspálcáját alighanem már hivatalnokként is gyakran előhúzta. Főleg, amikor a paragrafusok, pártutasítások útvesztőiben kellett lavírozni. Jó ideig sikerült elhíttetni előljáróival, főosztályvezetőivel és miniszterekkel, hogy ő egy csinovnyik. Pedig valójában a bábjáték szerelmese. Az ő mágusi adottságainak hála, egy intésére, egy pissenésére, egy fejcsóválására megváltozik minden körülötte. Jobb lesz a világ, emberibb, magától értetődőbb, élhetőbb.

Hatalmas és szerteágazó életművének szerves része az UNIMA vezetőségében betöltött szerepe. 1959-től vett részt az elnökség (akkor még ezen a néven működött a mai végrehajtó bizottság) munkájában, 1972 és 1980 között a nemzetközi szervezet főtitkára, 1980-tól négy éven át alelnöke, 1984-től 1992-ig pedig elnöke, jelenleg tiszteletbeli elnöke. Több mint három évtizedes aktív ténykedése során sem tagadta meg igazi énjét: valamennyi funkciójában megmaradt tudósnak és tudomány-szervezőnek. Ő hozta létre a munkabizottságokat, és részt vett a Charleville-Mézières-i Nemzetközi Bábművészeti Intézet (Institut international de la marionnette) megalapításában.

Már 1978-ban hozzálat Szilágyi Dezsővel egy nagy közös álom, az egyetemes báblexikon előkészítéséhez. Az álom túlságosan sokáig álom marad. A végül 2009-ben franciául megjelent *A bábművészet világciklopédiája* bizonyára ambivalens érzéseket támaszt benne. Soha nem mertem szóba hozni, mit gondol a több mint három évtizedes huzavona után megjelent műről, amelynek mégiscsak ő az egyik főszerkesztője. Azért sem firtathattam az ezzel kapcsolatos véleményét, mert a végrehajtó bizottság és a tudományos tanács tagjaként én is azért kardoskodtam, hogy ne a nyolcvanas évek szellemisége érvényesüljön 2009-ben, ahogy többen elvárták volna,

hanem egészüljön ki az utolsó évtizedek legfontosabb eseményeivel. Meggyőződésem, hogy ő is ezt akarta volna. És ha a hatalmas méretű vállalkozás súlyos problémáktól terhes is, úgy érzem, Jurkowski szellemiségét sikerült megőriznie. Ő maga diplomatikusan ezt mondta a könyv promócióján, Charleville-ben: „Az újszülött világra jött. Ne kezdjük mindjárt ócsárolni, kívánjunk inkább szerencsés utat az életében.”

Még valamikor a hetvenes évek közepén egy varsói antikváriumban ráakadtam *A bábszínház története, Az ókortól a romantikáig* (Dzieje teatru lalek, Od antyku do romantyzmu, PIW, Varsó, 1970) című könyvére. Ez volt az első nagyobb lélegzetű munkája, amelyet évek múlva a folytatások is követtek: 1976-ban *A romantikától a nagy színházi reformig* (Od romantyzmu do wielkiej reformy teatru), 1984-ben pedig *A nagy reformtól napjainkig* (Od wielkiej reformy do współczesności). Mái egyedülálló forrás mindenki számára, aki az európai bábjáték valamelyik korszakával kíván foglalkozni. Egy ilyen méretű munka után a legtöbben hátradőlnek kényelmes karosszékükben és békésen teázgatnak hátralevő évtizedeikben. A nagy művet befejezték, most már pihenhetnek a babérjaikon. Jurkowski nemcsak számos nagyszabású könyvet írt azóta, de még azt az elsőt is átdolgozta, újra írta, kiegészítette: tavaly jelent meg két kötetben *A bábszínház története* új változata; az első kötet ezúttal *Az ókortól a Belle Époque-ig* (Od antyku do belle époque), a második *A modernizmustól napjainkig* (Od romantyzmu do współczesności) terjed. (Dzieje teatru lalek I-II, Teatr im. H. Ch. Andersena, Lublin, 2014).

Hivatalnokos álöltözetű persze csak az olyan naiv embereket tévesztette meg, mint én voltam akkoriban. Lehet, hogy Lengyelországban más volt a káderpolitika az ötvenes-hatvanas években. Lehet, hogy ott fontos követelmény volt az apparátusban dolgozók kiválasztásánál, hogy értsék és szeressék azt a területet, amelyet rábíznak. De annyira, hogy közben komoly szakkönyveket írnak? Azt azért talán mégse! Mert elgondolkodtat, hogy *A bábjáték története* első kötetének megjelenése után hamarosan távozik a minisztériumból. Az okokat és a körülményeket nem ismerem. Mindenesetre 1972-ben szerencsés fordulatot vesz Jurkowski élete: a minisztériumi íróasztalát húsz

Jacques Trudeau és Henryk Jurkowski a szabadkai Nemzetközi Gyermekszínházi Fesztiválon, 2013

év után a tanári katedrára cseréli. És ezzel kezdetét veszi pályájának egyik legfontosabb, máig tartó szakasza: a pedagógia.

Hazája színművészeti főiskolái mellett tanított Charleville-ben, Barcelonában, Londonban, Stuttgartban, Prágában, Szófiában, Chicagóban... és a világ számos más pontján. Nem feltétlenül csak azokon a helyeken, ahová vendégtanárnak, előadónak hívták. Az igazi pedagógus soha, egyetlen pillanatra sem szűnik meg tanítani. Lényéből sugárik, hiszen arra született, hogy a tudását továbbadja. De ő sohasem megfellebbezhetetlen kinyilatkoztatásokat tesz. Mindenkit egyenrangú vitapartnerének tekint. Hosszú ismeretségünk során a legkülönfélébb helyzetekben figyelhettem meg azt a rendkívüli képességét, hogy mindenkivel *érthetően* tud beszélni. Nem katedráról szónokol, hanem párbeszédet folytat tanítványaival, kollégáival, munkatársaival. Mindenkivel. Egyszer –

már nem emlékszem, hol, melyik országban – taxival mentünk együtt valahová. A sofőr mellett a kísérőnk ült, és megpróbált „szórakoztatni” bennünket. Mi a hátsó ülésen ültünk. Jurkowski néhány perc után elunta a bájcsevegést, és a sofőrrel kezdett beszélgetni. Történetesen a fociról. Pillanatok alatt puszipajtásokká váltak. Lázás vitába kezdtek valamilyen nevezetes, közelmúltban lezajlott nemzetközi mérkőzésről. Én meg se tudtam szólalni, mivel még alacsony szinten vagyok járatos a témában. De mód felett élveztem a késhegyre menő vitát. Megint új információkat szereztem Jurkowski kivételes kapcsolatteremtő képességéről és a szó legjobb értelmében vett hétköznapiaságáról. Ő olyan professzor, aki akár egy analfabétával is szót ért. Mert nem leereszkedik hozzá, hanem megtalálja a közös érdeklődési pontot vele.

Azt természetesen nem állítom, hogy bestsellereket ír. Hogy legjelentősebb munkái, a *Metamorfózisok* (Metamorfozy teatru lalek w XX wieku, Varsó, 2002, első kiadás: Métamorphoses. La marionnette au XX siècle, Charleville-Mézières, 2000), *A színész a demiurgos szerepében* (Aktor w roli demiurga, Varsó, 2006), vagy szeretett példaképéről, Edward Gordon Craigról szóló monográfiája (Svet Edvarda Gordona Krega,

Szabadka, 2008) minden szakmabelit arra csábítanak, hogy beletemetkezzenek ebbe a kivételesen gazdag életműbe. De a tudományos művek mellett egy könnyebb olvasmányt is ajánlhatok a még idegenkedők figyelmébe: *Az én nemzedékem* (Moje pokolenie, Łódź, 2006) a 20. század második felének lengyel bábművészeiről szó. A műfaját legszívesebben családi albumnak nevezném. Megtalálunk benne mindenkit, aki a 2. világháború után tett valamit a lengyel bábszínházért. Nemcsak az igazi óriások tűnnek elénk a könyv lapjairól, mint Jan Izdydor Sztaudynger, Jan Dorman, Henryk Ryl, Jan Witkowski, a Jarema házaspár, Adam Kilian és mások, de sokan azok közül is, akiknek a neve Lengyelország határain túl aligha ismerős. Olyan önéletrajz ez, amelyben a szerző megpróbál háttérben maradni, de mire a végére ér az olvasó, a sok érdekes, különleges megszállott között mégiscsak főszerplővé válik a krónikás is.

Az én nemzedékem átvezet a szépírói erényekkel is bőven megáldott tudós tevékenységének arra a területére, ahol olyan művek sorakoznak, mint a *Lengyel betlehem* (Ludowa szopka polska), az *Ólengyel triptichon* (Tryptyk staropolski), a Goldonit segítségül hívó és a commedia dell'arte eszközeit a bábszínház lehe-

tősegeivel összeboronáló *Arlecchino avagy Három úr szolgája* (Arlekin czyli Sluga trzech panów), a trójai mondakört megidéző *Parisz trójai királyfi története* (Dzieje Parysa królewicze trojanskiego), vagy „a lengyel Faust”, Twardowski alakját vásári bábjáték hőssé avató *Pan Twardowski a királyi udvarban* (Pan Twardowski na królewskim dworze).

A dióhéjban összefoglalt leltárban nemcsak azért kell megemlíteni a szabadkai elméleti konferenciákat, mert a hely szelleme és az illendőség így kívánja. A Jurkowski kezdeményezésére és irányításával hetedik esztendeje működő fórum arculata és célkitűzése nagyon jellemző a tudományos-vezető tudós ambícióira. Eredménye az az eddig hat kötetben megjelent kétnyelvű antológia, amely

a világ minden tájáról érkező alkotók és elméleti szakemberek véleményét gyűjti össze a gyermekszínházról és a bábszínházról. (*Theatre for Children – Artistic Phenomenon, Pozorište za decu – Umetnički fenomen, 2010–2015*)

Henryk Jurkowski a bábjáték legjelentősebb teoretikusa napjainkban. Kivételes munkabírásának köszönhetően nyolcvannyalc évesen is olyan művekkel jelentkezik, amelyek érzékenyen reagálnak a bábművészetben alakuló tendenciákra. Klasszikusnak számító egykori európai bábtörténete és legújabb monográfiái nemcsak az én könyvespolcomon férnek meg békésen egymás mellett. Valamennyit egy nyugtalan szellem szenvedélye hívta életre.

2015. március

Henryk Jurkowski a szabadkai Nemzetközi Gyermekszínházi Fesztiválon a zsűri tagjaként, 2013

HENRYK JURKOWSKI, THE MAGICIAN IN DISGUISE

This article is Géza Balogh's personal account of Henryk Jurkowski's exceptional career. Jurkowski is the most important living theorist on puppetry of our times. Thanks to his extraordinary stamina, even at 88 years of age, he is still able to produce works which react sensitively to the ever changing and evolving trends of puppetry. The author closes the article with the following words: "His three-volume puppet history, which stands as a classic, and his most recent monographs easily sit next to each other on my bookshelf. Each one has somehow been brought to life by the passion of a restless spirit." These words were also spoken in May 2015 at a conference honoring Henryk Jurkowski in Subotica.